

Universitatea Babeș-Bolyai

Facultatea de Teologie Ortodoxă

Departamentul de Teologie Ortodoxă

Teză de abilitare: *Orizontul apofatic al apologeticii creștine. Dialogul cu filosofia*

Nicușor Turcan, *conferențiar universitar, doctor în teologie, doctor în filosofie*

Rezumat

Activitatea de cercetare academică pe care am desfășurat-o de-a lungul anilor este caracterizată de dialogul dintre, pe de o parte, *teologia ortodoxă* (în special teologia apofatică ortodoxă patristică și neopatristică) și, pe de altă parte, *filosofia modernă și contemporană* (idealism german, ateism modern, fenomenologie, hermeneutică și postmodernism). Fundamental, în acest dialog, este orizontul apofatic al experienței de viață a Bisericii Ortodoxe, care constituie izvorul principal al apologeticii pe care încerc să o propun.

Lucrarea este structurată în trei secțiuni. **(I)** Prima secțiune, care prezintă realizările științifice și profesionale, cuprinde cinci părți. Prima parte, intitulată „Teologia patristică, izvor al apologeticii ortodoxe”, subliniază importanța Sfinților Părinți ai Bisericii pentru apologetica de astăzi și prezintă raporturile dintre teologie și filosofie în perioada apologeticii de început și în Simbolul de credință. De asemenea, este tratată relația dintre hermeneutica Tradiției și sfințenie, pornind de la hermeneutica lui Gadamer. În dialogul apologetic cu filosofia modernă și contemporană, am folosit mai ales câțiva Sfinți Părinți și ideile lor: Sfântul Dionisie Pseudo-Areopagitul – ideea teologiei mistice și raportul ei cu numele divine, precum și ierarhiile cerești și bisericesti; Sf. Grigore de Nyssa – ideea vederii lui Dumnezeu, a infinitului și a epectazei; Sf. Grigore de Nazianz – sensul duhovnicesc al teologiei și dogma Sfintei Treimi; Sfântul Vasile cel Mare – folosirea culturii de către creștini, Sfânta Treime și trăsăturile vieții duhovnicesci; Sfântul Atanasie cel Mare – ideea Întrupării Cuvântului pentru ca omul să se îndumnezeiască; Sfântul Grigore Palama – distincția-unitate dintre energiile necreate și ființa lui Dumnezeu, rugăciunea inimii și critica la adresa raționalismului scolastic. De asemenea, de o mare importanță în acest dialog au fost părinții filocalici și accentul pus de aceștia pe experiența mistică: Sfântul Antonie cel Mare, Sfântul Maxim Mărturisitorul, părinții neptici, Sfântul Ioan Scărarul, Sfântul Isaac Sirul și Sfinții Varsanufie și Ioan. Pornind de la aceste idei și de la teologia neopatristică ortodoxă, am subliniat profilul și mai ales orizontul apofatic al apologeticii, în care hermeneutica textelor sfinte este dublată de sfințenie, discursul de rugăciune, iar gnoseologia de o ontologie a îndumnezeirii.

În a doua parte, intitulată „Modernitatea, între critica religiei și argumentele existenței lui Dumnezeu”, am prezentat rezultatele cercetărilor mele privind filosofia religiei la Kant, Hegel, Feuerbach și Marx, formulând critici teologice și câteva răspunsuri apologetice fundamentate pe importanța teologiei apofatice. Aceste răspunsuri au rămas „invizibile” pentru marii filosofi germani, fie din pricina importanței absolute acordată rațiunii autonome (Kant și Hegel), fie din cauza ateismului mai mult sau mai puțin militant (Feuerbach și Marx). Principala mea critică a fost că gândirea religioasă a acestor filosofi nu depășește decât prin excepție idolul onto-teologic al lui Dumnezeu și nu ajunge decât arareori la Dumnezeul cel viu al teologiei apofatice și al experienței Bisericii.

Partea a treia, „Postmodernism și teologie apofatică”, a luat în discuție, mai întâi, scepticismul religios al lui Cioran și raporturile cu religia. Am oferit o interpretare unitară, din perspectiva conceptului de *exces*, a acestui gânditor paradoxal, fragmentar și contradictoriu, și am formulat „argumentul Cioran” în favoarea existenței lui Dumnezeu, pornind de la intensitatea și pasionalitatea diatribelor sale. În al doilea rând, am pus în dialog gândirea slabă a lui Gianni Vattimo, în contextul revenirii religiei, cu teologia apofatică ortodoxă, arătând că nihilismul celei dintâi nu trebuie confundat cu apofatismul celei din urmă, deși ambele au în comun intenția depășirii raționalismului către o experiență mai plenară.

În partea a patra, intitulată „Fenomenologie și teologie”, am prezentat raporturile dintre fenomenologie și religie/teologie la Edmund Husserl, Jean-Luc Marion și Jean-Yves Lacoste. În privința relației dintre fenomenologia lui Husserl și religie am arătat că, în pofida ateismului metodologic practicat de reducția transcendental-fenomenologică, Husserl a vorbit totuși despre Dumnezeu, apelând la o fenomenologie *fără reducție* și la metafizică. În al doilea rând, am arătat că Jean-Luc Marion exersează o apologie postmetafizică, inspirată din dogmele credinței, având un demers apologetic dublu: pe de o parte, pune în evidență fenomenele teologice atunci când le analizează în câmpul fenomenologiei; pe de altă parte, le recunoaște specificitatea și le redă teologiei, care-și dobândește astfel un plus de legitimitate. În al treilea rând, am argumentat împotriva reducției teologice a lui Jean-Yves Lacoste, propunând în schimb o „contra-reducție teologică”, adecvată unei fenomenologii deschise către teologie, adică unei teo-fenomenologii. În pofida denumirii care poate părea negativă, am arătat că rolul acestei contra-reducții rămâne asemănător cu cel al reducției fenomenologice: ea ajută fenomenele religioase să apară mai bine și mai clar. Un posibil principiu teo-fenomenologic ar fi contrar principiilor husserliene: „Cu cât mai multă credință, cu atât mai multă apariție”.

În al cincilea și ultimul capitol, intitulat „Teologie neopatristică și apologetică ortodoxă contemporană”, am prezentat o lectură teo-fenomenologică a temei iubirii în gândirea părintelui Dumitru Stăniloae, susținând ideea că teo-fenomenologia poate umple prăpastia dintre fenomenologia lumii (Husserl și Heidegger) și fenomenologia vieții (Michel Henry). În această interpretare, teo-fenomenologia iubirii propune un alt mod de apariție, modul de apariție prin Duhul Sfânt, care chiar dacă nu este științific reperabil decât în consecințele sale, oferă plinătatea unei experiențe apofatice care depășește mundanitatea și viața în condițiile finitudinii, chemând la o transfigurare și oferind sens deplin căutărilor infinite ale persoanei umane.

Am încheiat cu analiza apologeticii lui David-Bentley Hart, care critică neoateismul contemporan, bazându-se atât pe teologia apofatică patristică și neopatristică, precum și pe dialogul cu filosofia contemporană în special postmodernă.

Contribuția personală, evidențiată la sfârșitul fiecărui capitol, a constat în trei direcții principale, care au urmărit edificarea unei apologetici ortodoxe pentru care orizontul teologiei apofatice și dialogul cu filosofia dețin rolul fundamental. Liniile acestei apologetici sunt date de: (1) *critica* argumentelor filosofice antireligioase și ateiste, prezente în filosofile luate în discuție, din perspectiva apofatismului; (2) evidențierea și fructificarea argumentelor în favoarea credinței creștine și a existenței lui Dumnezeu pe care aceste filosofii le-au formulat deja; (3) formularea unor argumente noi, inspirate, pe de o parte, de gândirea patristică și neopatristică și, pe de altă parte, de dialogul teologiei ortodoxe cu filosofia contemporană, în vederea edificării unei apologii cât mai convingătoare și mai benefice pentru lumea de astăzi.

(II) A doua secțiune prezintă planul de evoluție și de dezvoltare a carierei profesionale, științifice și academice și direcțiile de cercetare pe care le voi urmări în continuare, în contextul experienței deja acumulate.

(III) În fine, a treia secțiune prezintă bibliografia care a stat la baza elaborării celor două secțiuni anterioare și un memoriu al vizibilității contribuțiilor personale la nivel național și internațional.